

VERSLAG N.A.V. DE DERDE CONSULTATIEFASE (16 OKT – 14 NOV 2018)

Ontwikkelteam Mens & Maatschappij

1. Achtergrond

In maart 2018 zijn negen ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Bewegen & Sport, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werken in ontwikkelsessies per leergebied aan 1) een visie, 2) Grote Opdrachten en 3) bouwstenen van kennis en vaardigheden. Na elke ontwikkelsessie volgt er een consultatieperiode waarin de ontwikkelteams feedback en inbreng verzamelen op hun tussenproducten. In het consultatieverslag beschrijft het ontwikkelteam de keuzes die zij hebben gemaakt bij het verwerken van deze feedback en inbreng. U kunt alle tussenproducten en consultatieverslagen tot nu toe vinden op onze website: <https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

Dit consultatieverslag beschrijft het verloop van de derde consultatieperiode (16 oktober t/m 14 november 2018): de reacties die het team heeft ontvangen en de manier waarop zij deze hebben benut om de grote opdrachten aan te passen. Meer informatie over de aanpak van het consultatieproces leest u in de bijlage van dit document (vanaf p.5).

2. Samenvatting van de aanpassingen van de grote opdrachten

De grote opdrachten zijn voor het leergebied Mens & Maatschappij gedurende de periode 16 oktober – 14 november voor het eerst ter consultatie voorgelegd.

Er zijn in totaal 62 reacties binnengekomen van in totaal 58 verschillende organisaties. Van de vakverenigingen zijn 7 reacties ontvangen (VGN, VDLG, VCN, KNAG, NVLM, Vecon). Daarnaast zijn er organisaties als PrO, LECSO, LWE0, Platform TL, platform rekenbewust onderwijs en maatschappelijke organisaties als de Time is Now foundation, Gezonde school, PGGZ, LKCA, Erfgoed Gelderland en de Veiligheidsregio die gereageerd hebben. Naast zeven ontwikkelscholen zijn ook reacties ontvangen van vier scholen uit het voortgezet onderwijs. Vanuit het wetenschappelijk onderwijs is een gebundelde reactie ontvangen en van het hoger onderwijs drie reacties, waaronder lerarenopleidingen. Verder is er feedback ingestuurd door de organisaties SER, Europees Platform en Wijzer met geld (NIBUD en Ministerie Financiën). Vanuit het bedrijfsleven zijn er twee reacties. Via aparte formulieren is een reactie ontvangen van de pabo-netwerken van de KNAG en VGN.

De belangrijkste aanpassingen naar aanleiding van de ontvangen feedback zijn de volgende:

- Er is gewerkt aan een verantwoording voor de keuze van de grote opdrachten en de ordening van de grote opdrachten.

- De (brede) vaardigheden en de begrippen context en concept en denkwijzen en werkwijzen zijn duidelijker beschreven. Ook is aangegeven wat specifiek is voor het leergebied Mens & Maatschappij.
- De grote opdrachten zijn in meer neutrale termen geformuleerd.
- Er is gekeken of belangrijke thema's ontbreken en of die ondergebracht kunnen worden bij de grote opdrachten.

3. Aanpassingen van de grote opdrachten:

a. Input en/of feedback verwerkt ten behoeve van de grote opdrachten

A. Verhelderen van de begrippen context/concept/vaardigheden/denkwijsen.

Veel respondenten gaven aan dat het noodzakelijk is de begrippen context, concept, vaardigheden en denkwijzen goed te definiëren. Daarbij is ook de vraag aan de orde gekomen in welke mate deze begrippen bij de leergebieden M&M en M&N op dezelfde wijze gebruikt kunnen worden.

De vakexperts hebben in hun feedback bruikbare handvaten gegeven die gaan over de denkwijzen van de M&M-vakken en de vakoverstijgende en vakspecifieke vaardigheden van M&M. In deel 1 [van het herziene tussenproduct](#) wordt hier op ingegaan.

B. Titels grote opdrachten.

Een eveneens veel gemaakte opmerking betrof de titels van de grote opdrachten. De vorm (stellingen) en de inhoud van de titels leiden te veel af van de inhoud van de grote opdrachten, zo was de opmerking. In het herziene tussenproduct zijn de titels anders geformuleerd; meer neutraal. Deze formulering komt beter overeen met de inhoud van de grote opdrachten en is gerelateerd aan de wijze waarop de indeling in grote opdrachten is gemaakt.

C. Indeling grote opdrachten.

Een breed gedeelde opmerking uit de feedbackronde betrof de keuze voor grote opdrachten en de indeling, de ordening hiervan. Ook in het advies van de vakexperts wordt het belang van een goede verantwoording en ordening genoemd.

In het herziene tussenproduct is een verantwoording opgenomen van de nieuwe indeling en keuze van grote opdrachten. Bij deze verantwoording en indeling is gebruik gemaakt van het advies van de vakexperts. Dit advies komt tegemoet aan wat anderen ook hebben aangegeven als commentaar op de indeling van de grote opdrachten.

Het advies voor een ordeningskader voor de grote opdrachten is gericht op: grote opdrachten gericht op een geografisch en chronologisch referentiekader; grote opdrachten gericht op maatschappelijke aspecten (economisch, sociaal, cultureel, politiek); en grote opdrachten gericht op een aantal grote maatschappelijke vraagstukken. Dit advies is overgenomen. Een belangrijk argument voor het opnemen van een aparte grote opdracht met een geografisch en één met een chronologisch referentiekader is dat die kaders van ruimte en tijd noodzakelijk zijn bij alle andere grote opdrachten. Tevens zorgt het voor een bredere herkenning van de grote opdrachten.

Door deze indeling als uitgangspunt te nemen is ook gehoor gegeven aan opmerkingen die de inhoud betreffen van de grote opdrachten over Welzijn, Technologie en Informatie en Kennis. De grote opdracht over Informatie en Kennis is komen te vervallen

Een belangrijke conclusie uit de feedback is dat er geen grote thema's ontbreken die een eigen grote opdracht zouden moeten vormen. Ontbrekende onderwerpen die zijn genoemd kunnen veelal bij de huidige grote opdrachten worden ondergebracht.

Uiteindelijk zijn 11 grote opdrachten overgebleven:

- GO1 Plaats en ruimte,
- GO2 Tijd en chronologie,
- GO3 Welvaart, schaarste en verdeling,
- GO4 Welzijn,
- GO5 Waarden, idealen en rechtvaardigheid,
- GO6 Identiteit, mensbeeld en cultuur,
- GO7 Macht, gezag en bestuur,
- GO8 Conflict en samenwerking,
- GO 9 Globalisering,
- GO10 Duurzame ontwikkeling,
- GO 11Technologie.

D. Samenhang en vakperspectief.

Wat betreft wel of geen vakspecifieke inkleuring aan de grote opdrachten wijst de feedback in twee richtingen:

1. Er moet meer vakspecifieke invulling gegeven worden aan de grote opdrachten. De afzonderlijke vakken worden niet herkend;
2. De grote opdrachten moeten niet ontwikkeld/geschreven worden aan de hand van de verschillende vakken.

De visie op het leergebied is geschreven vanuit samenhang; de grote opdrachten mede vanuit vakken. Uit meerdere feedback is te destilleren dat men vindt dat de visie duidelijk vanuit samenhang geschreven is. Enkele feedbackgevers vinden het jammer dat de grote opdrachten meer vanuit de vakken zijn geschreven.

E. Samenhang en overlap.

De grote opdrachten die betrekking hebben op een aantal mondiale thema's en ontwikkelingen verdienen extra vermelding: het betreft globalisering, duurzame ontwikkeling en technologie. In de feedback is er onder meer op gewezen dat hier belangrijke relaties en samenhangen liggen met andere leergebieden, met name M&N en Burgerschap. Bij deze grote opdrachten wordt nog een gemeenschappelijk kader ontwikkeld dat voor alle leergebieden gaat gelden.

F. Levensbeschouwing.

Levensbeschouwing en levensbeschouwelijke aspecten hebben nu een plek gekregen binnen meerdere grote opdrachten; in ieder geval in grote opdrachten 5 (Waarden, idealen en rechtvaardigheid) en 6 (Identiteit, mensbeeld en cultuur).

b. Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de grote opdrachten

De vakexperts gaven de suggestie om een extra grote opdracht te formuleren rond het maatschappelijk vraagstuk diversiteit en ongelijkheid. Er is uiteindelijk van afgezien dit

onderwerp als een aparte grote opdracht te benoemen. Het thema wordt wel belangrijk gevonden door het ontwikkelteam en er is voor gekozen het onder te brengen bij meerdere grote opdrachten, en dan met name bij de grote opdrachten 3 (welvaart, schaarste en verdeling), 5 (Waarden, idealen en rechtvaardigheid) en 6 (Identiteit, mensbeeld en cultuur), zodat de thematiek vanuit verschillende perspectieven kan worden belicht. Ook in het leergebied Burgerschap krijgt dit onderwerp zijn plek.

c. Input en/of feedback meenemen naar de vervolgfase

A.

Praktische vaardigheden moeten worden opgenomen in de vaardigheden van de bouwstenen.

B.

Meenemen naar bouwstenen: in het overzicht Samenhang wordt 'Rekenen en Wiskunde' in de oorspronkelijke grote opdracht 4 (Kennis en informatie) genoemd. Deze grote opdracht is vervallen. Aangegeven is dat rekenen en wiskunde in meer grote opdrachten geplaatst kunnen worden, met name grote opdracht 3 (Welvaart, schaarste en verdeling). Rekenen en wiskunde is een heel specifieke vaardigheid voor Economie (onderbouwingen van analyses en beslissingen).

C.

Het is belangrijk dat de doorgaande lijn po/vo goed herkenbaar is. Daarom is het belangrijk om in het vervolg speciaal aandacht te geven aan de vraag of de grote opdrachten voldoende geschikt zijn voor de onderbouw basisonderwijs.

D.

Naast een adviesgroep vakexperts, zou het goed zijn een adviesgroep pedagogen/ontwikkelingspsychologen in te stellen. Bij het opstellen van de bouwstenen is de opbouw in ontwikkeling van leerlingen namelijk van belang. Advies van pedagogen kan dan gewenst zijn.

E.

Aandacht voor (ook) Europa. Europa is niet specifiek een grote opdracht, maar het thema Europa, of de Europese Unie kan wel in diverse grote opdrachten, vanuit verschillende perspectieven aan de orde komen. Het betreft met name de grote opdrachten 1 (Ruimte en plaats), 2 (Tijd en chronologie), 3 (Welvaart, schaarste en verdeling), 8 (Conflict en samenwerking) en 9 (Globalisering).

BIJLAGE 1: CONSULTATIEPROCES

Algemene aanpak consultatieproces

De consultatie heeft verschillende doelen. Het eerste doel is het inhoudelijk verrijken van de tussenproducten. De ontwikkelteams kunnen immers niet alleen de bouwstenen formuleren. Zij hebben de deskundigheid en ervaringen van de rest van het onderwijs- en maatschappelijke veld hierin nodig, leerlingen en ouders. Het tweede doel is de herkenbaarheid van de eindopbrengst voor leraren te bevorderen. De ontwikkelscholen hebben hierin een belangrijke rol. Leraren zijn immers de beoogde gebruikers. Ten derde hebben veel betrokkenen een belang bij de inhoud van de eindopbrengst of spelen ze een rol in de realisatie van het uiteindelijke curriculum; het is belangrijk dat zij in deze fase al hun inbreng kunnen geven.

Bij de start van de consultatieperiode is het tussenproduct van alle ontwikkelteams met bijbehorende consultatievragen breed gedeeld met ontwikkelscholen en andere betrokkenen in het onderwijsveld en daarbuiten. De betrokkenen konden feedback aanreiken via een online feedbackformulier. Daarnaast zijn de leraren en schoolleiders uit de ontwikkelteams uitgenodigd bij verschillende bijeenkomsten die door diverse partijen zijn georganiseerd, om daar met aanwezigen in gesprek te gaan over de tussenproducten. De organisatoren van de bijeenkomsten konden daarna schriftelijke feedback aanleveren via de online feedbackformulieren. In een aantal gevallen waren er ook bijeenkomsten die meer gericht waren op het ophalen van input voor de komende ontwikkelsessie.

Binnengekomen reacties in de derde consultatieperiode

De derde consultatieperiode liep van 16 oktober tot 14 november. In totaal zijn er 555 feedbackformulieren ingevuld. Deels zijn dit persoonlijke reacties, maar er zijn ook formulieren ingevuld namens organisaties of naar aanleiding van bijeenkomsten. In de feedback zijn o.a. vakverenigingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven vertegenwoordigd. Ook de ontwikkelscholen hebben gereageerd op de tussenproducten middels de feedbackformulieren. De ontwikkelscholen hadden de opdracht om hun inbreng te baseren op de feedback van het lerarenteam op hun school, van ouders, van leerlingen en waar mogelijk het aansluitend onderwijs en maatschappelijke organisaties rondom de school. De specifieke aantallen feedbackreacties zijn per leergebied als volgt:

Leergebieden	Nederlands	Rekenen/ Wiskunde	Engels/MVT	Burgerschap	Geletterdheid Dig.	Bewegen en sport	Kunst en Cultuur	Mens en Maatschappij	Mens en Natuur
Het aantal reacties via de website	79	51	52	82	47	47	71	62	64

Bent u benieuwd naar de binnengekomen reacties? Deze kunt u vinden op <https://curriculum.nu/ontvangen-feedback-3>.

Analyse van input en feedback

Het ontwikkelteam heeft de binnengekomen antwoorden geclusterd in thema's en geanalyseerd op grote lijnen in die reacties. Vervolgens zijn de reacties door de ontwikkelteamleden individueel en als team gewaardeerd. Op basis van de teamwaardering en bijbehorende argumentatie hebben de leden van het ontwikkelteam vastgesteld (i) welke input en feedback in de Grote Opdrachten wordt verwerkt, (ii)

welke input en feedback niet in de Grote Opdrachten wordt verwerkt en (iii) welke feedback naar de volgende fase wordt meegenomen.